

BORBA I DIJALOG S TRADICIJOM

Zdenka Matek Šmit, *San dviju crnomanjastih dama (Daniil Harms i ruska književna tradicija)*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2018.

Knjiga se bavi tekstovima ruskoga poznog avangardnog pisca Daniila Harmsa (Daniil Ivanovič Juvačov, 1905. – 1942.) i njihovim odnosom prema širem kontekstu ruske književnosti, kao i prema velikim prethodnicima koju su tu književnost učinili neprikosnovenom. Autoričin rad proteže se na 160 stranica i sažet je u tri veća poglavlja – “Uvod u Harmsovo osporavanje ruske književnosti 19. stoljeća”, “Harmsovo osporavanje žarova” i “Opaske o Harmsovoj filozofiji, matematici, religiji, magiji...”. Svako od ovih poglavlja podijeljeno je na potpoglavlja u kojima se detaljnije razrađuju glavne teze iznesene u poglavljima.

Prvo poglavlje, “Uvod u Harmsovo osporavanje ruske književnosti 19. stoljeća”, autorica započinje kratkim pregledom umjetnosti i ideja grupe Oberiu, avangardne umjetničke skupine koja se odlučila suprotstaviti dotadašnjim književnim i društvenim normama. U ovom poglavlju, prije nego što se posveti samom Harmsu, autorica izdvaja nekoliko značajki Oberiuta koje su bile dio Harmsove poetike, poput česte intertekstualnosti ili poigravanja sa samim književnim formama. Tekstovi ove grupe, kako autorica sažima, funkcioniraju alogično, bez čvrstih okvira radnje, motivacije, pa čak i jezika kakvi su bili utvrđeni u ranijim djelima, sastavnim dijelovima kanona ruske književnosti. Međutim, ta alogičnost i apsurdnost ima svoje izvore te se Harms, zajedno s ostalim autorima Oberiutima, često oslanjao na starije autore koje je parodirao. Njegova pobuna protiv dotadašnjih konvencija (koja je uključivala i izmišljanje pseudonima i preodijevanje u skladu s umjetničkim zamislima) nije bila tako jednostavna kao što se na prvi pogled čini. Pisac koji je vjerovao u neobjašnjive slučajnosti, i na njima zasnovao dobar dio svog opusa, bio je u mnogočemu uronjen u književnu tradiciju koja mu je prethodila, pri čemu autorica za izravnoga prethodnika u obaranju tih tradicija navodi Vasilija Rozanova, uz tu razliku što je Rozanov bio nenamjerni provokator, dok je Harms planirano dolazio u sukob s konvencijama i autoritetima.

Na Harmsove prethodnike i uzore autorica se više osvrće u drugom poglavlju, “Harmsovo osporavanje žanrova”. Ovo poglavlje daje iscrpan pregled piščeva odnosa prema književnim konvencijama koje su obilježile rusku književnost 19. stoljeća. Umjesto romana i novela koje su dominirale tim razdobljem, Harms više uzdiže takozvane “niže” književne forme, poput pisama i kritike. Njegovi su tekstovi često hibridni, zbog čega im je ponekad teško odrediti žanr, čak i kad je jezik relativno jasan. Autorica u ovom, uvodnom dijelu poglavlja napominje da je Harms u neke tekstove

znao uklopiti komične elemente, ali taj humor nije jednostavan. Dosta Harmsova humora potječe iz parodiranja književnih postupaka ranijih autora, koji su i sami, kako je obrađeno u potpoglavlju “Osporavanje novele”, i prije Harmsa ironizirali konvencije, poput davanja likovima imena s dubljim, višeslojnim značenjem, ili se osvrtni na tuđa djela i popularnu književnost svoga doba. Međutim, autorica nabraja neka obilježja Harmsovih djela koja su nedvojbeno pripadala autorima 20. stoljeća. Harmsova vjera u slučajnost očitovala se u strukturi njegovih novela, gdje su likovi i fabula podjednako nebitni, motivacija je slaba, dok je motrište likova varljivo i promjenjivo. Priča se gradi ironijom i “laganjem” čitatelju, u osporavanju tradicionalnih likova i fabula, tako da je moguće govoriti o alogičnosti fabule i neindividualiziranim likovima. Dodatno obilježje Harmsovih novela koje autorica ističe u svojoj analizi groteskni su likovi u središtu fabule, što također nije novina u ruskoj književnosti (posebice u stvaralaštvu N. V. Gogolja), samo je dovedeno do krajnosti. Općenito, Harmsove novele kidaju jezik i ideje na način na koji ranija književnost to nije činila.

Slično kao i kod novela, Harms dekonstruira i formu romana. Autorica ga na više mjesta u izboru jezika i tema uspoređuje s Dostojevskim, pri čemu se Harmsova *Starića* može smatrati svojevrsnim ironičnim odgovorom na *Zločin i kaznu*. Stvarnost koja vlada u Harmsa alogična je i fantastična, nije podložna zakonitostima ni prirodnoga svijeta ni književnosti, i po tome je slična stvarnosti u djelima Dostojevskoga, gdje su ludilo i smrt česta pojava, iako Harms stilski snižava sve ono što obilježava jezik i fabule Dostojevskoga, poput razgovora o suvremenim pitanjima (na primjer, postojanje Boga).

Treći žanr u kojem je Harms pisao, a koji autorica u ovome poglavlju analizira jest drama. U svom osporavanju drame Harms je vjeran načelima Oberiuta, čiji su pripadnici vjerovali da je kazališna predstava samo niz događaja bez obzira na bilo kakav dramski siže. Poput ostalih Harmsovih djela, i drame su depersonalizirane, bez tradicionalne karakterizacije, s mnogo obilježja groteske. Harmsova se drama razilazi od proze u tekstualnom elementu koji nameće sam žanr drame – dekonstrukciji uobičajenih dijaloga i monologa. Donekle zasnovano na tradiciji koju je ustanovio A. P. Čehov, Harmsovi likovi često sudjeluju u onome što se može nazvati lažnim monolozima. U pitanju su dijalozi gdje likovi ne razgovaraju jedni s drugima, već svatko govori svoje misli, ne obazirući se na druge. Autorica pritom navodi dramu *Elizaveta Bam* i detaljno razrađuje posebnosti Harmsovih drama.

Posljednje, treće poglavlje, “Opaske o Harmsovoj filozofiji, matematici, religiji, magiji...”, razlikuje se od prethodnih po tome što ne ističe Harmsovu povezanost s ranijim autorima, već se izlažu obilježja njegovih tekstova nevezana uz druge književnike, kao što su Harmsova vjera u mistiku brojeva, slova i simbola, od alfabetu pa do

oblika kotača. Ovo se poglavlje osvrće i na utjecaje na Harmsa koji nisu nužno spadali u sferu književnosti. Osim spomenute numerologije, ovdje autorica navodi filozofske elemente koje je moguće iščitati iz Harmsovih malih oblika, poput aluzija na Kanta i borbe protiv određenosti. Općenito, ako je u Harmsa moguće pronaći nekakva filozofska opredjeljenja, onda su to svakako uvjerenja koja je dijelio s ostalim avangardnim autorima – pitanja o granicama ljudske spoznaje te otpor prema dogmatizmu svake vrste i, stoga, prema znanosti. Ovo je poglavlje najkraće, ali svejedno pruža dobro razrađen uvid u dublje razine Harmsovih tekstova.

Općenito knjiga uspješno analizira Harmsovu poziciju u ruskoj književnosti te, osim što daje pregled piščevih doprinosa toj književnosti, pokušava odgovoriti na pitanje u kojoj se mjeri taj kasni avangardni autor oslanjao na svoje prethodnike. Odgovor na to pitanje u knjizi je iscrpan i detaljno razrađen s obzirom na književne žanrove. Knjiga raščlanjuje piščev opus uz mnoštvo primjera iz stvaralaštva ovoga najistaknutijeg Oberiuta, ne osporavajući njegovu originalnost i ne kritizirajući oslanjanje na prethodnike, dapače, naglašava kako borba s tradicijom predstavlja ujedno i dijalog s njom, njezinu resemantizaciju i novu afirmaciju. Osim toga, pojašnjava kakvo je Harmsovo mjesto u književnoj tradiciji iz koje je potekao, čime čitatelju nudi zanimljiv pogled na piščev svijet i stvaralaštvo.

Irena Malenica